

Nuo dulkėtų archyvų iki gyvų susitikimų: kaip danas ir lietuvė atkūrė 80 metų senumo dipukų istorijas

1944-1945 metais Vakarų Europa, kartu ir Danija, su viltimi laukė Antrojo pasaulinio karo pabaigos ir išsilaisvinimo iš nacių okupacijos, bet tūkstančiams lietuvių šis laikotarpis žymėjo visai ką kita - skausmingą atsisveikinimą su Tėvyne, bėgimą nuo artėjančio sovietinio teroro ir visišką nežinią. Jie - vadinamieji „dipukai“ (angl. *displaced persons*), karo pabėgėliai, kuriuos likimai, nepriklausomai nuo šių žmonių norų, nubloškė į užsienio šalis, įskaitant Daniją. Lapkričio pradžioje Danijos lietuvių bendrija (DLB) surengė išskirtinį trijų renginių ciklą 80-osioms dipukų atvykimo metinėms paminėti. Pagrindiniai šių renginių organizatoriai - DLB pirmininkė Reda Mioldažytė ir jos vyras danas Dixie Henri le Fèvre Simonsenas šia tema domisi jau ilgus metus. Jų pastangos leido ne tik atverti dulkėtus archyvus, bet ir atrasti dipukus ir jų palikuonis ne tik Danijoje, bet ir tolimojoje Venesueloje.

Ana Vengrovskaja | Pasauliolietuvis.lt

Renginiai Danijoje: mokslinė perspektyva ir jautrūs susitikimai

Istorinės atminties renginiai dipukų Danijoje 80-mečiui paminėti prasidėjo lapkričio 4 d. Olborge, kur vietos lietuvių bendruomenės ir jaunimo dėmesį prikaustė istorijos spragų problema. Olborgo gimnazistai lietuviai, išgirdę apie dipukų likimus, nuoširdžiai stebėjosi: „Kodėl mums apie tai niekas nepasakoja

mokykloje?”.

Renginiai persikėlė į Kopenhagą, kur Ukrainos namuose (*Ukraine House in Denmark*) vyko dvi dienas trukusi konferencija. Lapkričio 7-ąją pranešimai buvo skaitomi anglų kalba, siekiant supažindinti danų ir tarptautinę auditoriją su mažai žinomu lietuvių paveldu. Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Egidijus Aleksandravičius, vienas iš pagrindinių pranešėjų, pristatė unikalią „poetų ir karių kartą“, kuriai priskirtina didelė dalis nuo okupacijos pabėgusių lietuvių inteligentų. Būtent šie žmonės be jokios institucinės paramos sugebėjo kurti kultūrinį gyvenimą, leisti knygas ir lietuviškus laikraščius, steigti mokyklas ir meno kolektyvus – visa tai finansuodami iš savo pačių surinktų lėšų.

Akimirkos iš 80-osioms dipukų atvykimo metinės paminėti skirtų renginių | DLB ir Ukrainian House Denmark archyvo nuotraukos

Danijos dipukų minėjimo renginiai

Akimirkos iš 80-osioms dipukų atvykimo metinės paminėti skirtų renginių | DLB ir Ukrainian House Denmark archyvo nuotraukos

Didžiausia šio renginio emocine kulminacija galima vadinti vieno iš renginio organizatorių ir pranešėjų dano Dixie Henri le Fèvre Simonseno surastų ir sukvieštų lietuvių dipukų Danijoje palikuonių - sūnų ir dukterų - susitikimą.

„Susirinko ne tik gyvenantys šalia Kopenhagos, taip pat atvyko su nakvyne ir Jutlandijoje gyvenantys lietuvių dipukų vaikai. Šių daniškai kalbančių lietuvių vaikų susijungimas, jų noras susipažinti, kalbėtis ir netgi susitikti bei prisidėti prie Danijos lietuvių bendrijos narystės buvo be galo jaudinantis“, – sako DLB pirmininkė Reda Mioldažytė. Ji džiaugiasi, kad Ukrainos namų atstovai nuoširdžiai pagelbėjo organizuojant dviejų dienų susitikimus.

Lapkričio 8-ąją renginys buvo skirtas lietuviškai kalbančiai auditorijai. Be prof. E. Aleksandravičiaus ir D. Simonsen pranešimų, nuskambėjo ir dar viena jaudinanti istorija apie Stasės Norkutės, „paskutinės lietuvių dipukės“, pabėgimą – šuolį į laisvą pasaulį iš sovietinio silkių žvejybos laivo prie Farerų salų krantų. Šį pranešimą skaitė iš Jutlandijos atvykusi bibliografė ir genealogė, Danijos lietuvių šaulių būrio narė Rūta Dokšienė. Renginyje pagerbta ir garbingo 90-mečio sulaukusi dipukė Livija Kaufmanaitė Klāns Kovalevskis, kuriai įteikta Pasaulio Lietuvių Bendruomenės padėka už lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą per ilgus dešimtmečius.

Duoklė kartai, kuri kūrė „iš nieko“

Idėja paminėti 80-metį kilo neatsitiktinai. Tai lėmė ne tik apvalios datos artėjimas ar Danijos išlaisvinimo jubiliejus, bet ir noras parodyti pagarbą ypatingai žmonių kartai. Minėjimo renginių logistiką užtikrinusi R. Mioldažytė neslepia, kad, lygindama skirtingas emigrantų bangas, jaučia didžiulę pagarbą dipukams.

„Mūsų dipukai, neturėdami jokios valstybės paramos, rašė knygas, paminklus statė, bažnyčias kūrė. Tad norisi atiduoti duoklę mūsų istorijai ir, aišku, supažindinti su ja kuo daugiau lietuvių, nes daug žmonių apie tai nežino“, – sako Reda.

Jos sutuoktinis D. Simonsenas rūpinosi pranešimų turiniu. Nors pagal profesiją jis nėra istorikas, jo indėlis į lietuvių paveldo išsaugojimą Danijoje yra milžiniškas. Puikiai lietuviškai kalbantis, Rytų Europos studijas baigęs danas jau keletą dešimtmečių domisi lietuvių dipukų istorija ir archyvuose ieško su šia tema susijusios medžiagos.

„Ilgus metus „krapštau“ popierius, archyvus ir ieškau medžiagos apie dipukus Danijoje. Tada žmona sugalvojo, kad reikia surengti renginius šiai istorijai išviešinti“, – apie renginių ciklo idėją pasakoja Dixie. Paklaustas, ar tai jo profesija, vyras šypsosi: „Šiuo metu tai hobis. Galbūt kada nors tai pasikeis ir vėl

pradėsiu studijuoti.“

Dixie ir Reda minėjimo renginiuose Danijoje | Asmeninio archyvo nuotr.

Savo ruoštu Reda pasakoja, kad kalbindama dipukus ji tarsi bando atsukti laiką atgal ir suprasti, kaip pašnekovai jautėsi svarbiais gyvenimo momentais.

„Man įdomu pasukti laiką atgal mėginant atkurti išgyventas žmonių emocijas būsenas ar ieškoti išlikusių vaikystės vaizdinių, pavyzdžiui, koks buvo Algirdo susitikimas su savo tėte po trisdešimties metų Kopenhagoje ar Livijos prisiminimai apie gimtuosius namus Biržuose bei gyvenimą dipukų stovykloje Danijoje (Algirdas ir Livija – Danijoje gyvenantys dipukai – aut. pastaba)“, – savo vaidmenį apibūdina R. Mioldažytė.

Impulsą renginiams davė ir tai, kad patys danai pradėjo domėtis šia tema. Du danų žurnalistai neseniai išleido knygą apie pabėgėlius iš Baltijos šalių „Pabėgimas nuo Stalino“. Reda pastebi tam tikrą paradoksą, kad užsieniečiai suskubo pirmiau už lietuvius:

„Pirmiausia šitą istoriją užrašė ir išspausdino danai. Tad mums turėtų būti šiek tiek gėda. Danai labai efektyviai veikė, rado finansų ir knyga buvo išspausdinta. Visgi mūsų projektas ypatingas tuo, kad mokėdami lietuvių kalbą turime daugiau laisvės – ieškoti informacijos, bendrauti“, – pabrėžia pašnekovė.

Detektyvinė istorija: lemtingas skambutis į Venesuelą

Dixie pripažįsta, kad archyvuose tenka praleisti nemažai laiko, stengiantis rasti

įdomų faktą, žmogų ar istoriją. „Visgi jei nuolat ieškai, esi užsispyręs, tuos ryšius randi“, – tikipašnekovas. Viena įspūdingiausių jo atradimų – Livijos Kaufmanaitės ir trijų jos draugių istorija. Šių mergaičių draugystę karas nutraukė, kai jos buvo vos dešimtmetės. Kiekviena iš jų atsidūrė ne tik skirtingose šalyse, bet ir žemynuose: Danijoje, JAV, Australijoje ir Venesueloje.

Šiomet 90-metį mininti Danijos diplomė L. Kaufmanaitė Dixie ir Redai pasakojo, kad viena jos draugių, vardu Danutė, emigravo į Venesuelą, ir jų ryšiai nutrūko. Atrodė, kad tai tiesiog dar viena karo audrų nutraukta draugystė, tačiau Dixie nusprendė pabandyti ir ieškojo toliau.

Pažintis su Livijos Kaufmanaitės sukauptais archyvais | Asmeninio archyvo nuotr.

„Livija dažnai kalbėjo apie draugę Danutę ir prieš keletą mėnesių pagalvojau, kad būtų įdomu sužinoti, koks buvo tolimesnis jos gyvenimas. Kreipiausi į Venesuelos

lietuvių, nuo 2020 metų gyvenanti Kaune Antonio Baroną. Parašiau jam, paklausiau, o gal yra vaikai tos Danutės? Jis po pusdienio man rašo atgal, kad Danutė dar gyva ir man atsiuntė telefono numerį. Avantiūra prasidėjo, galima sakyti“, – šypsosi Dixie.

Jis prisipažįsta, kad tai darė jausdamas skolą Livijai už jos saugomus archyvus. Tačiau gauti numerį buvo tik pusė darbo. Dėl nestabilios padėties šalyje su Venesuela telefono ryšys yra komplikotas, o Danutė, kaip paaiškėjo, lietuviškai nekalbėjo jau seniai – jos mama, su kuria vienintele ji galėjo puoselėti gimtąją kalbą, mirė prieš 10 metų. Čia pravertė Redos ispanų kalbos žinios, o užmezgus ryšį per *WhatsApp* programėlę, įvyko nedidelis stebuklas.

Praešimo skaidrė iš 80-osioms dipukų atvykimo metinėms paminėti skirtų renginių | DLB archyvo nuotr.

„Suorganizavome Livijai ir Danutei skambutį per *WhatsApp*. Tai buvo draugių pokalbis po 80 metų nesimatymo. Tai buvo be galo jautru, jos grįžo į savo vaikystę... Jos kalbėjo būtent apie tai, ką prisimena iš savo vaikystės.

Danutė sakė, kad nekalba lietuviškai. Tačiau, klausydamosi Livijos, ji pradėjo šnekėti – labai lėtai, po žodį. Sakau: „Danute, bet tu kalbi puikiai lietuviškai.“ O jinai: „*No, no, no, un poco, un poco.*“ Bet ji toliau pradėjo kalbėti ir mes su ja dabar jau kalbam daugiau lietuviškai nei ispaniškai. Pasirodo, kad jos lietuvių kalba yra labai gera, taisyklinga ir tarimas puikus“, – stebisi Reda.

Su tėvu išskyrė frontas

Dipukų minėjimo renginių centre buvo dar vienas Danijoje pokariu ne savo noru atsidūręs lietuvis – Algirdas Tamašauskas. Algirdui dabar 85-eri, o į Daniją jis atvyko būdamas vos penkerių. Jo istorija – tai skaudus šeimos atskyrimo pavyzdys, kokių pokariu buvo daugybė.

Šeima bėgo iš Suvalkijos, kur jie buvo pasiturintys ūkininkai. Algirdas prisiminė, kad mama susidėjo mantą į arklių tempiamą vežimą, o tėvas, vengdamas mobilizacijos į vokiečių kariuomenę, bėgo kitu keliu, mindamas dviratį. Prie Gdansko frontas juos atskyrė. Tėvas liko kitoje pusėje ir buvo priverstas grįžti į okupuotą Lietuvą. Algirdas jį pamatė tik po 30 metų.

Reda ir Dixie stebisi, kad apie vaikystėje patirtus sunkumus Algirdas dažnai pasakoja su humoru.

„Algirdas – jis toks... kietas, turintis tvirtą stuburą. Kai kurios jo gyvenimo istorijos iš tikrųjų buvo labai sunkios. Pavyzdžiui, vaikystėje jam teko būti be mamos, nes ji sirgo, o mokykloje jis patyrė mobingą – buvo neturtingas, ne diplomatų vaikas, bet mokėsi vokiškoje mokykloje, kur klasės draugai buvo vien diplomatų vaikai. Tačiau jis turėjo tokį stiprų vidinį atsparumą, kad sugebėjo save apginti. Ir man atrodo, kad jis iki šiol viską priima paprastai, nesureikšmindamas sunkumų, – pasakoja DLB pirmininkė ir patikina, kad ši stiprybė nėra tik kaukė. – Jis labai daug pasiekęs, jo vaikai taip pat. Dukra vadovauja kelioms įmonėms.“

Besiklausant Algirdo Tamašausko istorijos | Asmeninio archyvo nuotr.

Būtent Algirdo ir jo dukros Henrietos pokalbis tapo viena jautriausių renginio Kopenhagoje akimirų. Algirdą kalbinusi Reda spontaniškai pakvietė dukrą užduoti klausimą tėvui.

„Henrieta paklausė: „Tu visą laiką sakei, kad buvai laimingas ir patenkintas. Kaip dabar žiūri į savo gyvenimą, ar tau kažko trūko?“ Jis atsakė, kad ne“, – dipuko stiprybe stebisi Dixie.

Paradoksalus paminklų likimas ir ateities planai

Visgi Algirdas yra pripažinęs, kad jo gyvenimas buvo tarsi nutraukta styga.

„Algirdas sako, kad jo lietuviybė liko praeityje, tarsi nukirsta šaka. Jo pusbroliai išvažiavo į Australiją, kitas šalis... Mama palaikė ryšius, bet kai ji mirė, tai ir tie ryšiai nutrūko. Algirdas sako: „Mano gyvenimas yra čia, Danijoje. O šeima ir vaikystė Lietuvoje – liko nukirsti“, – pasakoja Reda.

Pasak pašnekovų, panašiai jaučiasi ir kiti dipukų palikuonys. Prieš prasidedant

lapkričio minėjimo renginiams, kartu su profesoriumi E. Aleksandravičiumi jie nukeliavo į Jutlandiją aplankyti dipukams įamžinti skirtų paminklų ir pakalbinti ten gyvenančių dipukų vaikų.

„Jie nori žinoti apie savo tėvų praeitį, didžiuojasi lietuviška kilme, vienas iš pašnekovų net mokėsi lietuvių kalbos“, – sako Dixie.

Pašnekovai pabrėžia Jutlandijoje aplankytų paminklų unikalumą. Dauguma lietuvių dipukų iš Danijos išvyko į JAV, Kanadą ar Australiją – šalis tuo metu skatino emigraciją, baimindamasi Sovietų Sąjungos reakcijos ir saugodama darbo rinką. Visgi Danijoje liko įspūdingas dipukų atminties įamžinimas. Tai – lietuvių statytas medinis kryžius, Gediminaičių stulpai ir iš akmenų sudėliota Vyčio mozaika vienoje iš buvusių stovyklų.

„Šis atvejis – paradoksalus. Nors Danijoje lietuvių dipukų liko mažai, bet vis dar stovi patys didžiausi jų pastatyti paminklai buvusiose pabėgėlių stovyklose, – fenomenu stebisi Reda. – Danijos valdžia, miestelio savivaldybė pasirinko jų nenugriauti. Prižiūrėjo juos per visą Šaltąjį karą, o 2015 m. juos restauravo.“

Daugiau apie paminklus skaitykite [šiam straipsnyje](#).

Reda ir Dixie nestokoja planų ateičiai. Pora planuoja dviračių žygį iki istorinių paminklų Jutlandijoje 2027-aisiais ir taip paminėti kryžiaus pastatymo 80-metį. Tai bus nebe pirma sportiška iniciatyva – prieš trejus metus lietuviai jau mynė pedalus važiuodami link pirmosios pokario Danijos lietuvių bendruomenės kūrėjų Martyno Brako ir jo žmonos Gunhild Bryø-Brakienės amžino poilsio vietos.

Dar vienas Redos ir Dixie hobis – dviračių žygiai | Asmeninio archyvo nuotr.

Kitas poros tikslas – išleisti knygą. Reda įsitikinusi, kad Dixie sukaupta unikali medžiaga privalo sugulti į dvikalbį (parengtą danų ir lietuvių kalbomis) leidinį.

DLB pirmininkė atskleidžia dar vieną svajonę – suburti dipukų vaikus į bendruomenę: „Norėčiau, kad jie būtų kviečiami į mūsų ar ambasados rengiamas šventes, tokias, kaip Vasario 16-os minėjimas. Įdomu būtų atlikti ir antropologinį tyrimą, pakviečiant mokslininką iš Lietuvos, būtent apie jų tapatybės suvokimą. Kol kas tai yra abstraktūs pamąstymai, bet norėčiau nepamesti tų vaikų, o išlaikyti tą ryšį“, – reziumuoja pašnekovė.

Projektas „Pasaulio Lietuva.“

Jei norėtumėte publikuoti straipsnį prašome nekeisti straipsnio pavadinimo, nurodyti informacijos šaltinį, autorių ir projekto pavadinimą.